

[Historikova práce]

88-186 - 88-190

Včera ocenil M. Červenka (na schůzce historiků s nehistoriky v hotelu Tichý) formulaci Křenovu, že se bude muset naučit lépe hospodařit se svými dějinami, ale nepokusil se to dotáhnout dál. Proto jsem na to navázal a upozornil na to, že tato metafora má starší kořeny. Jednak kupř. Rádl v *Dějínách filosofie I.* zásadně rozlišuje fakta přírodovědecká a bilanční. Historická fakta jsou ta druhá. Už ta terminologie sama poukazuje na to, že s historií a s historickými fakty je nutno nějak hospodařit. Historie, která má mít pro národ smysl, nemůže být chápána jako všechno to, co se v nejrůznějších dobách a za nejrůznějších okolností stalo, nýbrž jako to, co se ze všeho toho, co se stalo, musí vybrat, vyrýžovat, rozpoznat a uložit (třeba po vybroušení) do pokladnice. Tam se nedává všechno, jak se namane, nýbrž vybírají se jen ty zvlášť cenné krystaly, drahokamy, vzácné kovy, eventuálně už zpracované v klenoty. Hlušina se nechává venku. I když ovšem může dojít k omylům a přehlédnutím (a budoucí historikové najdou ještě ne jeden vzácný drahokam v hlušině, kde byl pominut nebo zapomenut, kde nebyl třeba vůbec rozpoznán atd. a odkud musí být dodatečně po vyzvednutí a očištění přidán k onomu pokladu), bylo by nesmyslné přecpávat pokladnici kde čím, včetně obrovské převahy hlušiny. To je obraz toho, jak důležitý je výběr, rozhodování o tom, co je cenné a co není, co má přijít do národní pokladnice a co může zůstat stranou. Ale pak je tu ještě druhá stránka, budoucnostní. Ten poklad tu není proto, aby byl uzavřen a přechováván v trezorech. To by bylo stále ještě špatné hospodaření, jak nás o tom přesvědčuje metafora ještě mnohem starší, na kterou si jistě alespoň někteří vzpomenou – metafora z evangelií.

Historie nemá jen za úkol vyhledávat v minulosti národní ony drahokamy a vzácné kovy, eventuálně klenoty z nich zhotovené, ale má při jejich výběru uvažovat také o tom, které z nich jsou pouhými památkami a připomínkami zašlých časů, a které naproti tomu lze považovat za významný kapitál, který je možno úspěšně investovat do národní budoucnosti. Nemám tu na mysli, že historici samotní by se měli zabývat celým tím hospodařením ani že by právě oni a jedině oni měli na sebe brát ono značné riziko nejistého podnikání, oněch vždycky poněkud riskantních a nezaručených investic. Jsou tu od toho především jiní – politici, ale také myslitelé, vědci i filosofové, spisovatelé a básníci, hudebníci (reprodukční umělci i skladatelé nových děl), pedagogové i všeho druhu reformátoři atd. atd., kteří však musí mít ten poklad nejenom shromážděn, ale také jaksi předtříděn a připraven k použití. Historik, který vůbec neuvažuje o možném použití, i ty staré děje nutně podává mdlé, bez šťávy a obrazotvornosti, on je vlastně ani dobře nevidí, nemůže je správně chápat, protože k nim přistupuje jen zvenčí, jako pozorovatel a nikoliv jako ten, kdo se ohlíží po tom, co by mu hic et nunc mohlo pomoci v přítomné chvíli a jejích nárocích i obtížích. Nemíním tím, že by právě toto hledisko mělo být pro historický přístup tím základním a rozhodujícím. To jistě nikoliv. Jinak by stačilo vymýšlení historie místo jejich poznávání. Ale jde nám o to, že onen aktivní, angažovaný přístup k minulosti je právě noeticky nezbytný, že bez něho je minulost nutně chápána redukováně a falešně. Bude-li určitý „angažovaný“ přístup ukazovat minulost v lepším nebo ve zfalšovaném světle, záleží na kvalitě samotného přístupu, ale bez toho se obejít nikdy nelze.

Pokud vyšetřování a zkoumání, zda v národních dějinách lze najít určitější smysl, má uniknout nahodilosti subjektivní náklonnosti, sympatií a antipatií, předsudků a předpojetí, musí být založeno na bedlivém ohledání a prozkoumání terénu, na němž dochází v dějinách k tvorbě dějin vůbec, národa a národních dějin, a k co nejpřesnějšímu rozpoznání všech rozhodujících faktorů, které jsou toho účastny.

Zároveň je nutno alespoň v prvním rozvrhu upřesnit pojmy, aby se vyloučily alespoň ty největší různosti v chápání a tím i ta největší nedorozumění. Jedna věc však musí být jasná od počátku: necháme docela stranou všechny pokusy, které chtějí otázku smyslu národních dějin prostě vyloučit jako nesmyslnou nebo alespoň mající falešný smysl, a právě tak se nevyhneme pokusům, které docela primitivně chtějí aplikovat předsudečný (tj. nikterak nedokládáný, jen apriorní) přístup k veškeré skutečnosti jako předem rozvržené a naplánované a svým uskutečněním jen naplňující ony prvotní plány a ideje, ať už jakéhokoliv původu. Jde nám nikoliv o dogmatické řešení, nýbrž o skutečný výzkum. Ale výzkum je možný jen tam, kde se kladou nějaké otázky. Naší otázkou je, zda národ může mít sám nějaký smysl, zda mohou mít smysl jeho dějiny, a pokud ano, co to znamená pro národní život, eventuálně co by to pro národní život znamenat mělo. Aby tato otázka měla náležitě vymezený smysl, musíme také alespoň předběžně objasnit, co budeme rozumět dějinami, co národem a co národním životem. Tím už zaujmeme jisté předběžné pozice a zvolíme východisko, ale učiníme tak výslovně a pod kontrolou, a zároveň s tou výhradou, že své východisko a své pozice budeme revidovat, jakmile se ukáže jejich neúnosnost nebo neefektivnost.

Jednou z nejzákladnějších věcí, které musí být ještě před diskuzí o smyslu národních dějin (a jehož možnosti či smysluplnosti) se musí stát pojetí dějin, konkrétně pak pojetí minulosti, neboť právě minulosti, minulé dějiny jsou dějiny, jimiž se historikové zabývají. A právě zde je třeba si učinit jasno o tom, že minulost v přesném slova smyslu už „minula“, tj. už neexistuje, není, je to nejsoucné. Všechno, co mají historikové k dispozici a čím se mohou zabývat, je přítomnost: vycházejí-li z dokumentů, musí to být dokumenty, které dnes, v tuto chvíli, tedy v přítomnosti existují. Papyry, pergameny, papírové listiny, dopisy, záznamy atd. – to vše musí být k dispozici hic et nunc. I když má historik k dispozici druhotný pramen, pak tento druhotný pramen musí být čímsi přítomným, a teprve z něho lze usuzovat na něco minulého. Na základě nejrůznějších přítomných materiálů a „stop“ je nejrůznějšími metodami konstruována skutečnost, která by měla odpovídat tomu, co už dávno minulo a co neexistuje. A právě k té konstrukci je zapotřebí otevřená budoucnost, v níž je možno a nutno ony modely minulých skutečností konstruovat, rozumí se v mysli. Historik konstruuje v oblasti intencionálních předmětů (a nepředmětů) modely, jež mají vystihnout a zpřítomnit to, co se kdysi stalo, ale co už není, z čeho zbyly jen nějaké ty relikty, drobtý, zlomky, stopy, které je třeba najít a identifikovat v přítomnosti a pak se pokusit je dešifrovat, porozumět jim a interpretovat je ve stále větších, rozlehlejších a komplikovanějších souvislostech, které ovšem také musejí být modelově rozvrhovány. Naše modely musejí nějak odpovídat té staré, již neexistující skutečnosti. Ale co to vlastně znamená, když nám už přímo není nikterak přístupná?

To, co takto přijmeme, není žádným fatálním pádem do skepse, jak jsou mnozí nakloněni to chápat (a proto se proti tomu urputně brání). Praxe ukazuje, že tento jedině možný přístup k minulosti je nejen možný, ale úspěšný. Když zdůrazňujeme, jaká je jeho povaha, nechceme všechny dosud dosažené výsledky historických věd zpochybňovat a znicotňovat, nýbrž chceme si spíše ujasnit, jak to vlastně s tím naším vědeckým postupem vypadá, neboť jaká by to byla věda, kdyby nevěděla, co dělá, když je činná právě jakožto věda? Kromě toho na tom historické vědy nejsou nikterak propastně a fatálně hůř než třeba vědy přírodní. I když budeme vždycky pečlivě rozlišovat dějiny lidské a jejich povahu od tzv. dějin živého tvorstva nebo dějin sluneční soustavy, naší galaxie nebo celého vesmíru, je nepochybné, že také tyto přírodní skutečnosti mají své minulé děje, které už uplynuly a už nejsou ničím skutečným, zkrátka že i příroda má svou již

neexistující minulost. A přece i zde jsou některé vědy schopné relativně přesně stanovit obrovské časové úseky takové minulosti, které se u pozemských organismů pohybují mezi milióny až stamilióny roků a v případě galaxií, supergalaxií atd. až celého vesmíru mezi několika miliardami až nejvíc 15-18 miliardami celého našeho vesmíru. Věda může konstruovat modely časově tak nesmírně rozlehlé, že se to vymyká lidské představivosti, a přitom je odkázána na primární zdroje informací, z nichž může čerpat jen hic et nunc, tedy v přítomnosti. Navíc je v naprosté většině odkázána na energetická kvanta o různé frekvenci či vlnové délce a v omezené míře na výzkum elementárních částic, k nimž si zase hic et nunc zjedná nějakým způsobem přístup (zde na zemi).

7. II. 88